

UK FHS
Historická sociologie
(ZS 2011)

Design kvantitativního výzkumu

Výzkum sociální změny

6. část

poslední aktualizace 26.11. 2011

Jiří Šafr

[jiri.safr\(at\)seznam.cz](mailto:jiri.safr(at)seznam.cz)

Zkoumání sociální změny

- *V centru zájmu sociologie je sociální změna a její studium.*
 - *Dynamika probíhajících sociální procesů*
- *panelové šetření, jeho varianty a alternativy*

Výzkum sociální změny

„Zkoumáme-li sociální, kulturní či politické změny nebo analyzujeme-li vývoj vybraného sociálního fenoménu, musíme použít **data z longitudinálních výzkumů.**“

[Katrňák 2009: 53]

Výzkumný design s časovou dimenzí

→ dynamika sociálních procesů

- **Jednorázové průřezové šetření** (cross-sectional survey) *
- **Opakované průřezové šetření** (repeated cross-sectional survey)
- **Panelové šetření** (panel survey)
- **Retrospektivní zjišťování v jednorázové průřezovém šetření** (retrospective inquiry cross-sectional survey)
- **Hybridní metody** (kombinace panelového a opakovaného průřezového šetření,..)

Jednorázové průřezové šetření (cross-sectional survey)

- **Jednorázové průřezové šetření** (cross-sectional survey)
- patrné nejpoužívanější metoda současné sociologie.
- V časovém bodě je podroben zkoumání vzorek cílové populace nebo populace celá.
- Získáme tak **statický snímek** zkoumaného sociálního systému (jeho úseku), který použijeme buď k přímému popisu populace, nebo k popisu podle pravidel statistické inference (v případě vzorku).
- **Samo o sobě nezkoumá změnu** a v principu ji nemůže zachytit, k tomu může ale napomoci varianta opakovaného PŠ nebo retrospektivního dotazování.

Opakované průřezové šetření (repeated cross-sectional survey)

- Opakování výzkumu (celého dotazníku nebo jeho části)
- Opakovaně zjišťujeme stejné údaje **na různých vzorcích populace**
- Například mezinárodní projekty jako ISSP, ESS, WVS, EVS
- Stále ovšem statická metoda: nepopisuje sociální jevy v jejich dynamice „pouze statické snímky v čase“ (u panelu „film“). Data popisují pouze čistou změnu
Nedokáže přímo odpovědět na otázku, co je zdrojem či příčinou čisté změny. Pouze pokud přijmeme silné předpoklady mimo data.
- **Šetření kohort**
- **Kohorta**: skupina lidí s podobnou zkušeností, zaživiší událost ve stejném čase.
- Např. ženy narozeny 1970-76, lidé vstupující na trh práce po roce 1989, nezaměstnaní v roce 2007

Reprezentativita a zachycení změny

v O-PŠ a panelovém šetření

- **Opakované PŠ** → čistá změna, je reprezentativní, ale neumí např. mobilní trajektorie individuů
- **Panel** → hrubá změna, tj. nejen „o kolik a i odkud přichází např. voliči nějaké strany“ reprezentativní pouze v době 1. vlny (vstup), pak „úmrtnost“ panelu způsobí vychýlení
- **Retrospektivní PŠ** → částečně hrubá změna reprezentativní pro současnou populaci (výsledek) problém: omezeno pouze na ty co „přežili“, můžeme opomenout např. ty kteří neměli děti.

„Panel je reprezentativní na začátku, retrospektivní PŠ pro konečnou populaci“

Ukázky

Data z opakovaného průřezového šetření

→ čistá změna

Příklad: vývoj třídní struktury v ČR 1988-2006

	1988	1993	1999	2006
	(1993)			
I. Podnikatelé – samostatně činní se zaměstnanci	0	2,4	4,6	4,4
II. Vyšší odborníci	9,5	9,6	10,7	9,5
III. Samostatně činní bez zaměstnanců (živnostníci)	0	7,3	9,1	13,0
IV. Střední odborníci, vč. mistrů	18,9	16,7	20,2	17,1
V. Rutinní nemanuální (řadoví úředníci)	9,5	9,4	12,2	19,8
VI. Kvalifikovaní dělníci	23,8	18,8	18,9	14,1
VII. Nekvalifikovaní dělníci	38,3	35,8	24,3	22,0
	100	100	100	100

Zdroj: [Šafr 2008] (výzkumy SSVE 1993, 10let 1999, Soudržnost 2006)

Data z retrospektivního průřezového šetření → hrubá změna*

Příklad: mezigenerační mobilní trajektorie kohorty 30-34

	%	Platná %
Sestup do dělnické tř. (1-3 2-3)	13,3	14,1
Stabilita v dělnické tř. (3-3)	32,9	34,8
Vzestup z dělnické. tř. (3-1 3-2)	16,2	17,1
Stabilita/vzest. mezilehl./servisní tř. (1-1 2-2 2-1 1-2)	32,2	34,1
Celkem	94,6	100
Missing	5,4	
	100	

Trajektorie: >otec/matka ve věku potomka 15let (čas t_1) a potomek dnes ve věku 30-34 let (čas t_2)

Sociální třídy EGP/ESeC-3:

1 = Servisní třída (vysocí a stření odborníci)

2 = Mezilehlé třídy (nižší úředníci a podnikatelé)

3 = Dělnické třída (kvalifikovaní dělníci a rutinní nemanuálové)

* Limitováno retrospektivním dotazováním, nejde o panelová data!

Zdroj: [Šafr a kol. 2011, v tisku] (výzkum Distinkce a hodnoty 2008, výpovědi potomků)

Data z longitudinálního výzkumu → hrubá změna

Příklad: Vzdělanostní aspirace v 15 letech a životní plány v 18 letech (výzkum PISA-L 2003 a 2006)

		Vzdělanostní aspirace v 15 letech (2003)			
		1 Vyučení	2 Maturita	3 VŠ	Total
Plány po ukončení studia v 18 letech (2006)	1 zamestnani	42,9%	31,5%	3,2%	13,1%
	2 maturitni nastavba	14,3%	6,8%	,9%	3,1%
	3 VOS	28,6%	27,2%	5,5%	12,9%
	4 VS	14,3%	34,6%	90,4%	71,0%
Total		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Plány po ukončení studia v 18 letech (2006)	1 zamestnani	+++	+++	---	
	2 maturitni nastavba	+	+++	---	
	3 VOS	o	+++	---	
	4 VS	---	---	+++	

Zdroj: PISA-L 2003-2006; N valid = 521

(1.vlny v r. 2003 se zúčastnilo 6320 žáků, 2. vlny 1300 tj. pouze 20,6 %)

Více o PISA-L viz [Simonová, Soukup 2010]

Panelové šetření (panel survey)

- Opakované šetření na stále stejném souboru osob vybraných z cílové populace → panel (min. 1x opakováno alespoň některé stejné znaky)
- V panelu jsou jedni a ti samí jedinci v určitém časovém intervalu opakovaně dotazováni na jednu a tu samou věc.
- Sledováním respondentů v různých **věkových kategoriích** rozlišujeme odlišné efekty: věku, doby (historické etapy) a kohort narozených v různých obdobích
- **intrakohortní panelový výzkum: rozlišení podle věku** → zkoumáme fenomény podle roku narození a **jejich stárnutí**. Panelový výzkum tak rozšiřujeme o podstatnou dimenzi stárnutí.
- Je však nezbytné vyrovnat se nejen s efekty vysvětlujících proměnných (a jejich změnou v čase) na vysvětlovanou proměnnou, ale také s **efekty kohort** (vymezených rokem narození), **věku** (biologického stárnutí respondentů) a **doby (roky sběru dat)**, které spolu souvisejí, ale nejsou to samé. [Katrňák 2009]

Tři druhy studií a řádkové četnosti v kontingenční tabulce

- **Prospektivní studie** (cohort): vybíráme ze dvou populací, podle toho, zda osoby byly nebo nebyly vystaveny působení rizikového faktoru. Sami rozhodujeme o velikosti výběru → řádkové četnosti jsou pevné. Časově a finančně náročné: pořídíme dva výběry (kohorty) s rizikovým faktorem a bez něj a pak je po zvolenou dobu sledujeme →longitudinální design.
- **Průřezová studie** (cross-sectional): z populace vybíráme náhodně objekty a na nich měříme hodnoty obou veličin X a Y
- **Retrospektivní studie**: pořídíme dva výběry z populace a retrospektivně sledujeme, zda někdy v minulosti nastalo $X = 0/1$ (předpokladem je, že pravděpodobnost zahrnutí do výběru je nezávislá na proměnné X). Pevné jsou sloupcové marginální četnosti a
- Pravděpodobnosti zahrnutí do výběru nejsou u $X=1$ a $X=0$ stejné. U řídce vyskytujících se jevů proto musíme volit velký výběr pro zachycení případů s $X=1$, zatímco výběru kontrol ($X=0$)

- Modelově: výsledek v kontingenční tabulce
→ odlišné marginální četnosti:
 - Pevné: průřezová a prospektivní studie
 - Náhodné: retrospektivní studie[Zvára 2008: 183-186]

Reference

- Katrňák, T. 2009. „Kohortní analýza jako alternativa panelového výzkumu.“ *Data a výzkum - SDA Info* 2009, Vol. 3, No. 1: 53-74.
- Kalvas F. 2003. Zkoumání sociální změny: zaostřeno na panelové šetření. *SDA Info*, 2003/1: 6-9.
- Simonová, N., P. Soukup. 2010. „Působení primární a sekundárních faktorů sociálního původu při přechodu na vysokou školu v ČR: výsledky výzkumu PISA-L.“ Pp. 298–322 in P. Matějů, J. Straková, A. Veselý (eds.). *Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení*. Praha: Sociologické nakladatelství.